

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін. Мемлекеттік қызмет – қалыптасқан саяси жүйе және саяси режим аясындағы, мемлекеттік биліктің саяси-әкімшілік шешімдерін іске асыру арқылы қоғамдық қажеттіліктерді өтеуге бағытталған институт. Мемлекеттік қызметтің тиімділігінен ұлттық мүдде, қоғамдағы тұрақтылық, экономикалық жоғарғы даму қарқыны бастау алады. Ұлттық қауіпсіздік пен билік және халық арасындағы диалогтың орнықтылығы да мемлекеттік қызметтің тиімділігінен туындайды. Мақалада, мемлекеттік қызмет жүйесінің ерекшеліктерін айқындауға бағытталған зерттеулерге талдау жасау негізінде, мемлекеттік қызметтің мәні мен негізгі мәселелері қарастырылады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет жүйесін реформалау және жетілдіру бойынша бағыттар зерделенеді. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет институтының қалыптасуы, Мемлекеттік қызметті әкімшілік реформалау бағыттары және Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметінің жаңа моделі, мемлекеттік қызметтің негізгі қағидаттары қарастырылады.

Кілттік сөздер: мемлекеттік қызмет, реформа, модернизация, азаматтық қоғам, демократиялық даму.

Кіріспе. Әрбір қоғамның қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне қатысты саяси жүйесі қалыптасқан. Осы жүйедегі маңызды бағыт – мемлекеттік басқару жүйесі болып табылады. Мемлекеттік басқару – бұл үкіметтің заңдарын, реформаларын, ұсыныстары мен талаптарын жүзеге асыруға, бақылауға және орындауға бағытталған қызмет саласы. Мемлекеттік басқарудың ажырамас бөлігі ретіндегі мемлекеттік қызмет - ел саясатының мақсаттарына қол жеткізудің маңызды құралы болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізу және басқару процесін жаңғырту қоғам мен билік арасындағы қарым-қатынастардың тиімді басқару тетіктерін құруды талап етеді. Сондықтан, мемлекеттік қызметтің тиімділігін арттыру және аталған бағытты жетілдіру мәселелерін зерттеу және тұжырымдарды қалыптастыру өзекті болып табылады. Зерттеу тақырыбының өзектілігі, сонымен қатар, ұлттық және шетел тәжірибесі бойынша мемлекеттік қызмет туралы ғылыми негізделген тұжырымдамалар әзірлемей және қолданбай тиімді мемлекеттік қызмет жүйесін құру мүмкін еместігін көрсетеді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің теориясы мен практикасының мәселелеріне ғылыми қызығушылықтың артуының негіздері қалыптасады.

Теориялық талдау. Мемлекеттік қызмет ұғымы – бұл мемлекеттік басқару саласының ажырамас бөлігі болып табылады. Мемлекеттік басқару саласы бойынша тұжырымдамалар мемлекеттердің саяси жүйелерінің дамуымен бірге өзгереді. Жаһандық саяси ортаның өзгеруіне байланысты мемлекеттік басқару идеясы да көптеген өзгерістерге ұшырап отыр. Қазіргі таңда, мемлекеттік басқару ұғымы екі түрлі көзқарас аясында қарастырылады. Бірінші көзқарас бойынша, мемлекеттік басқару саясаттану немесе әкімшілік құқық ғылымдарының шеңберінде, елдің әртүрлі ұйымдық деңгейлеріндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру механизмдерін дәйектеу болып табылады [1].

Екінші көзқарас бойынша, мемлекеттік басқаруды тәжірибелік тұрғыда қарастырады және мемлекеттік саясатты ұйымдастыру мен жүзеге асыру үдерісі мен субъектілерін айқындайды. Сонымен қатар, мемлекеттік басқару – мемлекеттік әкімшілер мен қызметшілердің мемлекеттік жобалардың тиімді жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін департаменттер мен агенттіктердің ұлттық жүйесі, деген анықтамалар беріледі. Көптеген зерттеушілер, мемлекеттік басқару мәселесін, басқарудың тиімді және көп функциялы

жүйесін дамыту мақсатында қарастырады және мемлекеттік басқару теориясын, классикалық мемлекеттік басқару теориясы, жаңа мемлекеттік басқару теориясы және постмодерндік мемлекеттік басқару теориясы түріндегі үш салаға бөліп көрсетеді [2].

Мемлекеттік басқарудың классикалық теориясы ең алдымен Макс Вебер мен Вудро Вильсонның еңбектеріне негізделген. Бұл ғалымдар қарама-қарсы идеологиялары бар әртүрлі елдерден шыққанымен, олардың мемлекеттік басқару бойынша теориялары көбінесе бір көзқарас аясында қабылданады. Макс Вебер мемлекеттік басқаруды үстемдік факторы негізінде ұйымдастыру керек бюрократиялық жүйе деп есептеді [1]. Вебер идеяларын капиталистік экономикалық теорияның, әлеуметтік рационализм мен секуляризацияның күрделі тоғысуы ретінде сипаттауға болады. Ол мемлекеттік басқаруды елдегі мемлекеттік билікті бөлу және қоғамдық тәртіпті реттеу құралы ретінде көрсетуге тырысты.

Вудро Вильсон теориясы мемлекеттік басқарудың ең тиімді тәсілдерінің бірі болып саналады. Вильсонның негізгі идеясы мемлекеттік басқару саласын, саясат және басқару түріндегі екі секторға бөлуге байланысты болды. Вильсонның пікірінше, үкіметтің негізгі мақсаты – ұлттық азаматтық құқықты орындау. Оның теориясы мемлекеттік басқаруды сұраныс пен ұсыныс ұғымдары бар бизнес саласы ретінде қарастыру керек деген болжамға негізделген [2]. Нәтижесінде Вудро Вильсон ұсынған тәсіл бүгінде мемлекеттік басқару әлемдегі ең тиімді жүйелердің бірі ретінде бағаланатын АҚШ жүйесінде сәтті жүзеге асырылды.

Нәтижелер мен талқылау. Қазақстан Республикасының демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде қалыптасуы негізін мемлекеттік қызметтің кадрлары болып табылатын тиімді мемлекеттік аппарат құрайды. Мемлекеттік құрылыстың басым міндеттерінің бірі мемлекеттік органдар жұмысының жоғары тиімділігін, құзыреттілігін және мінсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік қызметшілерді кәсіби даярлау болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерге сүйене отыра, мемлекеттік қызметтің мазмұнын анықтауда келесідей сипаттамаларды ұсынуға болады:

- мемлекеттік қызмет – Конституция мен заңдарға сәйкес, мемлекеттің функцияларын қамтамасыз етуге арналған жария әлеуметтік-құқықтық институт;
- адамның және қоғамның еркін өмір сүру құқығына негізделген мемлекеттік билікті жүзеге асыру тәртібі;
- заманауи демократиялық мемлекеттің ажырамас бөлігі, мемлекеттік басқарудың негізгі діңгегі;
- азамат және мемлекет арасындағы жария-құқықтық қатынастар және мемлекеттің заңдары мен саясатын жүзеге асыратын процесс;
- мемлекеттік билік және мемлекеттік басқаруды жүзеге асыруды реттеуші құқықтық институттардың бірегейлігі;
- мемлекеттік міндеттер мен функцияларды орындау үшін қызметшілерді қамтитын мемлекеттік органдар жүйесі;
- ерекше басқару қызметінің түрі ретіндегі мемлекеттік әкімшілік қызмет [3].

Мемлекеттік қызметті анықтаудағы оның басты элементтерін төмендегідей түрде айрықшалауға болады:

- біріншіден, мемлекеттік қызметтің мақсаты мемлекеттің мақсаттары мен функцияларын жүзеге асырумен, мемлекеттік басқарумен байланысты және мемлекеттік биліктің сипатымен анықталады;
- екіншіден, мемлекеттік қызмет мемлекеттік лауазымдарда, негізінен мемлекеттік органдарда жүзеге асырылады, дегенмен кейбір елдердің ресми заңнамаларында мемлекеттік қызметшілер мен мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардың қызметшілері де қарастырылған.

Мемлекеттік қызметке тән белгілерін төмендегіше сипаттауға болады:

- біріншіден, бұл мемлекеттік қызмет, өйткені ол мемлекеттік органдарда, сондай-ақ мемлекеттің атынан және тапсырмасымен жүзеге асырылады;

- екіншіден, бұл азаматтардың кәсіби қызметі. Кез келген мамандық тиісті білім мен мамандықтың болуын білдіреді. Бұл ереже мемлекеттік қызмет институтына қолданылады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы 2015 жылғы 23 қарашадағы Заңына сәйкес, мемлекеттік қызметтің негізгі қағидаттары ретінде «мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі» айқындалады [4];

- үшіншіден, мемлекеттік қызметтің негізгі міндеті билік органдары өкілеттіктерінің орындалуын қамтамасыз ету. Мемлекеттік қызметшілер өз міндеттерін қоғамның болашағы және мемлекет үшін атқарады;

- төртіншіден, мемлекеттік қызмет - бұл жария қызмет. Бұл қызмет ашық, көпшілікке арналған, ресми сипатқа ие. Бұл функция мемлекеттік қызметтің тиімділік, нәтижелілік, ашықтығы және мемлекеттік қызметшілердің қызметі туралы қоғамның объективті ақпарат алуы сияқты қағидатпен ерекшеленеді. Мұның дәлелі ретінде, мысалы, барлық билік органдарының өз қызметтерін көрсететін ресми интернет-ресурстарының болуы, атап айтқанда, қабылдаған нормативтік құқықтық актілерді және олардың қызметі туралы есептердің жариялануы. Сондай-ақ, кез-келген азамат ұсыныс немесе шағыммен телефон арқылы, сонымен қатар пошта қызметін, соның ішінде электрондық поштаны пайдалана отырып жүгіне алады.

Қазіргі таңда әрбір мемлекет әлемдік аренада жетекші орынға жетуге ұмтылады. Негізгі басымдықтардың бірі тиімді мемлекеттік басқару. Бұл бағыттағы негізгі құрал мемлекеттік қызмет болып табылады. Мемлекеттік қызмет нақты адамдар арқылы елдегі әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістерді қамтамасыз етеді. Ол мемлекеттік билікті жүзеге асыруда маңызды рөл атқаратындықтан, үнемі жетілдіруді және дамуды қажет етеді.

Халықаралық тәжірибеде қабылданған мемлекеттік қызметті дамытудың прогрессивті тұжырымдамасы мемлекеттік қызметшілердің белгілі бір мамандық бойынша (мысалы, экономист, заңгер, инженер және т.б.) арнайы білімі, дағдыларын кәсіби біліммен, дағдымен және біліктілігімен оңтайлы үйлестіруді болжайды. Мұндай лауазымдарға мемлекеттік қызметшілерді олардың кәсіби қасиеттерін, болашақ қызмет саласындағы құзыреттілік деңгейін, сондай-ақ басқару және нақты жобаны жүзеге асыратын топта тиімді жұмыс істеу қабілетін ескере отырып іріктеу өте маңызды. Мұның бәрі, әрине, жетілген азаматтық қоғамда қалыптасқан және барлық дамыған елдерде қолданылып жүргендей, нақты және еркін бәсекелестік жағдайында заманауи бәсекелестік процедураларды қолдану арқылы ғана мүмкін болады [5].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі қазіргі таңда меритократиялық қағидаттарға негізделеді. М. Әуезов атындағы ОҚУ доценті С. Мажинбеков пікірінше, «бұл мәдени құндылық және қоғамды алға жетелейтін маңызды идеология. Меритократия – түрлі қоғамдық күштер және әлеуметтік топтарды ел болашағы үшін саяси келісімге, тұрақтылыққа жетелейтін бағдар» [6].

Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында мемлекеттік басқарудың негізгі қағидаттары: «мемлекеттік басқарудың жаңа моделі «халық үніне құлақ асатын», тиімді, есеп беретін, кәсіби және прагматикалық мемлекет қағидаттарына негізделетін болады, қағидаттар мемлекеттік басқару жүйесінің негізгі қырларын, маңызды сипаттамаларын көрсетеді және мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен іске асыруда, сондай-ақ мемлекеттік шешімдерді қабылдауда бағдар ретінде қызмет етуге арналған» [7].

Цифрлық экожүйенің прогрессивті дамуы арқылы, халықтың тұрмыс сапасын арттыруды және Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруды көздейтін жаңа Мемлекеттік бағдарлама «Цифрлық Қазақстан» іске қосылды. Қазақстан «электрондық үкімет» шеңберінде қызметтер спектрін көбейтіп, арттыруды жалғастыруда.

Қорытындылар. Тарихи даму жолында Қазақстан Республикасы елді басқарудың өкімшілік-әміршіл жүйесінен нарықтық экономикасы бар, дамудың жаңа әкімшілік-басқару үлгісіндегі мемлекетке айналды. Елдегі алғашқы нарықтық қайта құруларды іс жүзінде жүзеге асырған мемлекеттік қызметтің принципті жаңа құрылымы пайда болды. Жаңа Қазақстанның мемлекеттік қызметі өтпелі кезеңдегі қоғамдарды жаңғыртудың тетігіне айналды. Мемлекет дамуының негізгі қозғаушы күші – мемлекеттік саясатты жүзеге асыратын, елдің стратегиялық дамуының да, адамдардың күнделікті өмірінің де мәселелерін шешетін мемлекеттік қызметшілер.

Мемлекеттік қызметті жетілдірудің негізгі алты жолын айқындауға болады:

1. *Ашықтық.* Мемлекеттік органдардағы ашықтық қоғаммен және басқа да тиісті ведомстволармен ашық ақпарат алмасу принципін білдіреді. Ведомстволарлық ашықтықты арттыру – үкімет қызметін жақсартудың оңтайлы стратегиясы.

2. *Есептілік.* Есеп берушілік пен ашықтық синоним ұғымдар болып табылады. Ашықтық жариялылықты қамтыса, есеп беру өз іс-әрекеті үшін жауапкершілікті талап етеді.

3. *Әлеуетті арттыру* институттар өз жұмысын құзыретті орындау және білімдері мен дағдыларын дамыту және нығайту үшін қолданатын процестерді білдіреді. Үкімет жұмысын жақсарту үшін әлеуетті арттыру арқылы тұрақты институттарды құру қажет.

4. *Ынталандыру.* Мемлекеттік қызметкерлер үшін ынталандыру мүмкіндіктері мен марапаттау жүйелерін пайдалану қызметтің тиімділігін арттырады.

5. *Технологиялар.* Түрлі технологиялық қолданбалар мемлекеттік қызметкерлерге күрделі тапсырмаларды жылдам және тиімді орындауды жеңілдетеді. Бұл ресурстарды ысырап етудің алдын алу және мемлекеттік сектордың тиімділігін арттыру үшін үлкен маңызға ие.

6. *Саяси ізгілік* өмірлік маңызды, өйткені көбінесе дамушы елдерде мемлекеттік органдар атқарушы биліктің нұсқауы бойынша жұмыс істейді. Саяси ізгілік ішкі кедергілерді еңсеру және барлығына қолайлы жұмыс ортасын қамтамасыз ету үшін қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Farmer, David John. Public administration in perspective: Theory and practice through multiple lenses. New York: Routledge, 2015, 272 p.
2. Frederickson, H. George, et al. The Public Administration Theory Primer, 2018. Available at: <http://blancopeck.net/The-Public-Administration-Theory-Primer.pdf>
3. Балабиев Қ.Р. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметтің әкімшілік-құқықтық реттелуі: қалыптасуы және даму перспективалары, Алматы: Nurpress, 2021, 192 б. .Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416- V ҚРЗ. Мына сілтемеде: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>
4. Донцов С.С., Кадырова А.С., Рахимова С.А., Нургалиева А.А., Каримбергенова М.К. Теоретические основы совершенствования государственной службы в Республике Казахстан // Вестник ОмГУ. Серия: Экономика, 2020, №2, С.101-116. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-sovershenstvovaniya-gosudarstvennoy-služby-v-respublike-kazahstan>
5. Мажинбеков С.А. Меритократиялық идея – мемлекеттік қызметтің негізі ретінде // Қазақстанның ғылымы және өмірі., 2016, № 5 (41), Б. 67-70.
6. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы. Мына сілтемеде: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>

М.М. Жолшыбек*

магистрант, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*Автор-корреспондент: madiinaa017@gmail.co

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Государственная служба – это институт политической системы, направленный на удовлетворение потребностей общества путем реализации политико-управленческих решений органов государственной власти. Национальный интерес, стабильность в обществе, высокие темпы экономического развития обусловлены эффективностью государственной службы. Национальная безопасность и конструктивный диалог между властью и народом также являются результатом эффективности государственной службы. В статье на основе анализа исследований, направленных на определение особенностей системы государственной службы, рассматриваются значение и основные проблемы государственной службы. Изучены процессы реформирования и совершенствования системы государственной службы Республики Казахстан. Рассмотрены становление института государственной службы в Республике Казахстан, анализируются основные проблемы административной реформы государственной службы и выявляются особенности становления новой модели государственной службы Республики Казахстан, рассматриваются основные принципы государственной службы на современном этапе.

M.M. Zholshibek*

master, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author: madiinaa017@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS AND MAIN PROBLEMS OF IMPROVING THE CIVIL SERVICE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The public service is an institution of the political system aimed at meeting the needs of society through the implementation of political and managerial decisions of public authorities. National interest, stability in society, and high rates of economic development are determined by the effectiveness of the public service. National security and constructive dialogue between the government and the people are also the result of the effectiveness of the public service. National security and constructive dialogue between the government and the people are also the result of the effectiveness of the public service. Based on an analysis of research aimed at determining the characteristics of the civil service system, the article examines the significance and main problems of the civil service. The processes of reforming and improving the public service system of the Republic of Kazakhstan have been studied. The formation of the institution of civil service in the Republic of Kazakhstan is considered, the main problems of the administrative reform of the civil service are analyzed and the features of the formation of a new model of the civil service of the Republic of Kazakhstan are identified, the basic principles of civil service at the present stage are considered.

Информация об авторе, ответственном за сообщения:

М.М. Жолшыбек

магистрант, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

E-mail: madiinaa017@gmail.co

Information about the author responsible for contacts:

M.M. Zholshibek

master, M.Auezov SKU, Shymkent, Kazakhstan

E-mail: madiinaa017@gmail.com

И. Қатынасхаттар үшін жауапты автор туралы ақпарат:

М.М. Жолшыбек

магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

E-mail: madiinaa017@gmail.com